

Пліско Є. Ю. Застосування особистісно-орієнтованого підходу в реабілітаційній роботі з важковиховуваними підлітками

Стаття присвячена проблемі гуманізації реабілітаційно-виховної роботи з важковиховуваними підлітками в умовах реабілітаційного центру. Автор розкриває теоретико-методичний аспект проблеми та пропонує перевірені на практиці принципи та систему реабілітаційної роботи з даною категорією вихованців.

Ключові слова: реабілітаційна робота, важковиховувані підлітки, принципи, особистісно-орієнтований підхід.

Плиско Е. Ю. Применение личностно-ориентированного подхода в реабилитационной работе с трудновоспитуемыми подростками

Статья посвящена проблеме гуманизации реабилитационно-воспитательной работы с трудновоспитуемыми подростками в условиях реабилитационного центра. Автор раскрывает теоретико-методический аспект проблемы и предлагает проверенные на практике принципы и систему реабилитационной работы с данной категорией воспитанников.

Ключевые слова: реабилитационная работа, трудновоспитуемые подростки, принципы, личностно-ориентированный подход.

Plisko E. Ju. Application of the Personality-Oriented Approach in Rehabilitation Work With Difficult Teenagers

Article is devoted a humanisation problem rehabilitation and educational work with difficult teenagers in the conditions of the rehabilitation centre. The author opens teoretiko-methodical aspect of a problem and offers the principles checked up in practice and system of rehabilitation work with the given category of pupils.

Key words: rehabilitation work, difficult teenagers, principles, personality-oriented approach.

Стаття надійшла до редакції 10.01.2012 р.

Прийнято до друку 26.04.2013 р.

Рецензент – д. п. н., доц. Коношенко С. В.

УДК 37.013.42

М. С. Сікало

**ПРОФІЛАКТИКА ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ШКОЛЯРІВ
ЗАСОБАМИ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА В УМОВАХ
РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ЦЕНТРУ**

Умовами загальної стратегії превентивного підходу до девіантної поведінки школярів є здійснення гуманізації, розвитку духовного в житті реабілітаційному закладі, формування культури здоров'я та забезпечення

позитивної соціалізації через підвищення ресурсів у самого девіантного учня. У цілому зміст профілактичної роботи реабілітаційного центру повинен враховувати ситуацію розвитку девіантної дитини в системі негативних явищ, базуватись на вірі в здатність усвідомленого ставлення до свого права на здоров'я та розвиток здібностей. Формування внутрішніх механізмів саморегуляції поведінки залежить і від сукупності умов, які забезпечуються функціонуванням превентивної педагогіки як стратегічного напрямку сучасної освіти. Потреба у творчості є інтегрованим показником морального та духовного розвитку девіантної дитини, міри її саморозвитку. Проблема полягає в тому, що творче в девіантної дитини повинно бути виявлене, підтримане і розвинене. Будь-яку творчість, зокрема, творчість у царині образотворчого мистецтва, ми розглядаємо як значущий елемент реабілітаційної педагогіки, а отже, невід'ємну складову створення допоміжних чинників загального розвитку дитини.

Використання образотворчого мистецтва в профілактичній роботі з девіантними учнями відноситься до інноваційних технологій як з точки зору поставлених завдань, так і процесу самої діяльності. У реалізації превентивної функції через образотворче мистецтво питання зосереджується на створенні умов для виявлення, підтримки, розвитку та використанні творчого, що розглядається як природний чинник соціалізації неповнолітнього.

Використання образотворчого мистецтва в профілактичній діяльності набуло достатнього поширення. Серед практичних напрацювань у роботі з неповнолітніми такій діяльності присвячені праці О. Захарова, Е. Мастюкової, Г. Грибанової, А. Московкіної, О. Яценко. Так, О. Захаров пропонує використовувати малювання та конструювання з метою корекції невротичних відхилень [3]. Високий ефект малювання та ліплення в роботі з дітьми із сімей хворих на алкоголізм підкреслюють Е. Мастюкова, Г. Грибанова, А. Московкіна. М. Чистякова [6, с. 37] підкреслює, що «графічне відреагування особливо важливе для дітей, які не можуть виразити свої конфлікти й усвідомити їх, внаслідок бідності свого афективного словника». Образотворчу діяльність зайнятості, відволікання, накопичення позитивного досвіду розглядає М. Бурно. У галузі арт-терапевтичного підходу значними є методичні надбання М. Буянова [2], Л. Лебедевої [4]. Утім, у працях авторів підхід превентивної функції образотворчого мистецтва розроблено недостатньо.

Метою нашої статті є визначення специфіки використання образотворчого мистецтва як умови попередження негативних проявів у поведінці девіантних школярів.

При організації соціально-педагогічної роботи з девіантними школярами ми виходимо з того, що місія превентивної педагогіки має можливість реалізуватись через образотворчий потенціал самого девіантного учня. Набуття соціальної компетенції через образотворче мистецтво забезпечує дитину унікальним досвідом самопізнання, отримання та орієнтування на психологічне, духовне, фізичне, соціальне

зростання. Воно включає не тільки певну систему знань про технологічні аспекти образотворчої діяльності, але й демонструє самій дитині її здатність включитись у позитивні сфери соціального життя завдяки своїм здібностям до творчого. Не буде перебільшенням стверджувати, що умови для зайняття творчістю мають бути представлені як предмет обов'язкового компоненту в реабілітаційному закладі. Система розвитку творчої культури в реабілітаційному центрі представлена розмаїттям видів залучення в образотворче мистецтво через численні конкурси, олімпіади. Соціально-виховуюча інфраструктура насичена численними виставками, експозиціями, книжковими ілюстраціями, телевізійними програмами, соціальною рекламою. Проблема полягає у здатності образотворчого мистецтва бути значимим елементом соціального життя дитини та впливати на поведінку з превентивною щодо негативних явищ метою. На відміну від інших соціальних практик, мистецтво не має встановлених естетичних норм та чітких традицій. Воно унікальне неповторністю виявлення граней світу, в якому живе людство [1, с. 167].

Із точки зору превентивної педагогіки в ході роботи з девіантними учнями доцільно дотримуватись реабілітаційно-педагогічних принципів, які сприяють особистісно-зорієнтованій взаємодії учасників образотворчої діяльності [3, с.112 – 113]:

1. Принцип толерантного прийняття учня таким який він є – одна з умов налагодження взаємодії з різними групами превентивного впливу. Такі правила накладають заборону на порівняльні оцінки та характеристики учасників. Доцільно лише обговорення динаміки позитивних змін (наприклад, творче „Я” сьогодні - краще в порівнянні з „Я” - колишнім).

2. Принцип опори на позитивне зазначає, що у сприйнятті дитини оцінками є її позитивні сторони; існує мудрий вислів: якщо ми говоримо людині, якою вона є насправді, вона стає гіршою, але якщо ми кажемо про неї краще, вона змінюється на краще. Принцип опори на позитивне закладає умови виявлення творчого.

3. Принцип опори на унікальність зорієнтовує розглядати дитину як неповторну особистість. Визнання унікальності в особистості вводить так званого „важкого” учня в статус „автономності”.

4. Принцип безпечної творчості. У розвитку дитини важливо, що вона почувалась у безпеці. За А. Маслоу, ця потреба є основою для здійснення подальшого розвитку. Створення безпечного простору – інтегральна характеристика місця, стилю взаємодії, самопочуття у творчості.

5. Принцип відкритості творчості сприяє переживання стану творця. Бути вільним у виборі стилів, жанрів, матеріалів, експериментувати, дає можливість не тільки пізнавати світ творчості, але й пізнавати себе в процесі діяльності. Слід виходити з того, що будь-яка художня творчість є вільною, у тому числі й технологія „графіті”, на яку дорікають.

6. Принцип імпровізації націлює педагога-реабілітолога бути розкутим, шукати власну методику в роботі з девіантними учнями.

Одночасно він примушує їх ретельно готуватись, продумувати етапи, їх зміст, бути майстром, отримувати задоволення від самого процесу.

Опора на визначені педагогічні принципи мистецтвом реалізуються через заняття образотворчим мистецтвом.

В умовах реабілітаційного центру заняття образотворчим мистецтвом можуть бути неструктурованими і структурованими. Для неструктурованого – характерний високий ступінь волі вибору учасниками не тільки матеріалів, образотворчих засобів, інструментів, але також і самої теми творчої роботи. Структуровані заняття пріоритетні для тематично-орієнтованої арт-терапії. Вони, відрізняються заданістю теми чи рекомендацією використання образотворчих матеріалів.

Використовуються різноманітні механізми невербального самовираження та візуальної комунікації. Невербальне самовираження і комунікація носять менш спонтанний характер, оскільки базуються на природньо виявлених потребах поглядом, жестами тощо. Вербальна – більш структурована; припускає обговорення, інтерпретацію, створення асоціацій.

Структура заняття з превентивною метою націлена на процеси, які зорієнтовані на динамічні перетворення в поглядах, цінностях, розвивають навички взаємодопомоги та самоконтролю.

В загальних рисах такий процес повинен мати такі етапи:

I етап. Вхідження в процес – настрої та творчість, осмислення та прийняття завдань;

II. Творчий процес – участь у різних формах та техніках творчості;

III. Заключний етап – представлення та обговорення творчих робіт, рефлексія [2].

Темп роботи має відносне значення, оскільки пов'язаний з поняттям індивідуалізації творчості; інша справа, що при виконанні групових завдань повинна бути синхронізація темпу. Вона визначається через узгодження індивідуальних темпів з процесом спільного творення.

У реабілітаційному процесі часто застосовується творчий метод, який дає змогу перервати канали деструктивності, насичувати позитивну творчу енергію саморегулюючими механізмами. Неконструктивні механізми психологічного захисту реконструюються в конструктивні, допоміжні, компетентні. І тоді емоції мають виняткове значення, бо допомагають позбавити ситуацію, що призвела до існування в підсвідомості деструктивних станів, актуальності. Це робить девіантну дитину відкритою для позитивних впливів і водночас – закритою для негативних [5, с. 45].

Далі реабілітологом закріплюється набутий позитивний стан. Доцільне експериментування з формами та фарбами відбувається в різноманітних техніках: крапельній, пальцевій, тампонній, щіткової, лекальній. Терапевтичні композиції можуть створюватися за допомогою розбризкування, видування, відбитків, розливання, вимальовування.

На першому етапі спрямованість робіт спрямовано на вивільнення тривожних асоціацій деструктивного ряду. Досягається це за рахунок

свідомих чи спонтанних дій у заповненні площини паперу чи форматворчому ліпленні з послідовними за цими вправами „висміюваннями” чи „знищенні” композицій за рахунок соціальної дії, яку девіантний учень вибирає сам [3, с. 36].

На другому етапі творчі композиції сприяють формуванню позитивних асоціацій. Емоційність підтримується за рахунок як індивідуальних, так групових вправ. Пропонується обговорення отриманих творчих продуктів через обговорювання робіт, спілкування, демонстрації на тимчасових чи постійно діючих виставках.

Отже, творчість сприяє становленню процесу розвитку усвідомлення значимості превентивного підходу через розвиток потреб (за А. Маслоу). Заняття пов'язані зі спільною діяльністю в осмисленні соціальних проблем. Образотворче мистецтво сприяє створенню умов для породження і корекції девіацій школярів через зняття тривоги, накопиченню соціально значимих вчинків: підбадьорювання, знаходження компромісів, порозуміння, взаємодопомога тощо. Визначено, що в процесі індивідуальної та групової роботи на I етапі, вивільнені асоціації допомагають зняти напруження, розширити фантазування за рахунок експериментування з різноманітними матеріалами, фарбами й техніками, сприяють інтелектуальній зосередженості та координованості рухів. Індивідуальне чи групове відтворення композиції на II етапі сприяє динамічним зрушенням у психіці девіантної особистості, а саме: закріпленню позитивного, налагодженню міжособистісних контактів, єднанню групи, підвищенню соціометричних статусів, виявляє потреби до входження у світ творчої діяльності ще однією з головних умов превентивної діяльності. Для одержання стійких результатів необхідно включити заняття образотворчим мистецтвом в систему освіти як комплекс соціально-психолого-педагогічних заходів, спрямованих на розвиток адаптивних ресурсів девіантної особистості.

Список використаної літератури

1. Арт-терапія в епоху постмодерна / Под ред А. И. Копытина. – СПб.: Изд-во „Речь” – „Семантика-С”, 2002. – 224 с. **2. Буянов М. И.** Опыт психотерапии детей й подростков: Практ. руководство / М. И. Буянов. – К.: Вища школа, 1990. – 101 с. **3. Захаров А. И.** Как помочь нашим детям избавиться от страха / А. И. Захаров. – СПб. : Гиппократ, 1995. – 128 с. **4. Лебедева Л. Д.** Практика арт-терапии: подходы, диагностика, система занятий / Л. Д. Лебедева. – СПб. : Речь, 2003. – 256 с. **5. Профілактика і терапія засобами мистецтва** : науково-методичний посібник / Під заг. ред. О. Пилипенка – К. : А.Л.Д., 1996. – 56 с. **6. Роменець В. А.** Психологія творчості: Навч. посібник / В. А. Роменець. – К. : Либідь, 2001. – 288 с.

Сікало М. С. Профілактика девіантної поведінки школярів засобами образотворчого мистецтва в умовах реабілітаційного центру

У статті визначено специфіку використання образотворчого мистецтва як засобу попередження негативних проявів у поведінці

девіантних школярів. Образотворче мистецтво обґрунтовується як природний чинник соціалізації неповнолітнього, що гармонізує світ та діяльність дитини, впливає на розвиток у неї духовного, психічного, фізичного, закладає основи саморозвитку та професійного самовизначення. Автор доводить, що використання образотворчого мистецтва в профілактичній роботі з девіантними учнями можна віднести до інноваційних соціально-педагогічних технологій.

Ключові слова: девіантна поведінка, профілактика, образотворче мистецтво, реабілітаційний центр.

**Сикало М. С. Профілактика девіантного поведіння школьників
середствами образотворчого мистецтва в умовах реабілітаційного
центра**

В статті определено специфіку використання образотворчого мистецтва як средства предупреждения отрицательных проявлений в поведении девіантных школьників. Образотворче мистецтво обосновується як естественный фактор социализации несовершеннолетнего, который гармонизирует мир и деятельность ребенка, влияет на развитие у него духовного, психического, физического, закладывает основы саморазвития и профессионального самоопределения. Автор доказывает, что использование образотворческого искусства в профилактической работе с девіантными учениками можно отнести к инновационным социально-педагогическим технологиям.

Ключевые слова: девіантное поведение, профілактика, образотворче мистецтво, реабілітаційний центр.

**Sikalo M. S. Preventive Maintenance Deviation Behaviour of
Schoolboys Means of the Fine Arts in the Conditions of the Rehabilitation
Centre**

In article it is defined specificity of use of the fine arts as warning facilities of negative displays in behaviour deviations schoolboys. The fine arts are proved as the natural factor of socialisation of the minor which harmonises the world and activity of the child, influence development in it spiritual, mental, physical, pawn bases of self-development and professional self-determination. The author proves that fine arts use in preventive work with deviation pupils can be carried to innovative socially-pedagogical technologies.

Key words: deviation behaviour, preventive maintenance, the fine arts, the rehabilitation centre.

Стаття надійшла до редакції 14.01.2013 р.

Прийнято до друку 26.04.2013 р.

Рецензент – д. п. н., доц. Коношенко С. В.